САНСКРИТ, БАНДУРА-КОБЗА Й ШЕВЧЕНКІВ *ПЕРЕБЕНДЯ*

Степан НАЛИВАЙКО
українознавець-сходознавець-індолог,
завідувач сектору порівняльних досліджень ННДІУ

Анотація. *На українському та індійському мовному, історичному, міфологічному, культурологічному матеріалі досліджується і по-новому тлумачиться загадкове ім'я* Перебендя *відомого Шевченкового персонажа, кобзаря. Розгадку його дає санскрит, воно виявляється спорідненим зі словом* бандура*, етнонімом* венеди*, давньослов'янськими іменами* Венд, Вендеслав *і* Ванда*. Водночас у цьому контексті розглядається і низка супутніх питань: Шевченко й Індія, походження і значення термінів* бандура, кобза *й* козак*, співставляється українська пісенно-думна традиція з епічною індійською, де теж є чимало спільного, що в підсумку підіймає і освітлює найглибші пласти української та індійської культурно-етнічної історії.*

Ключові слова: *українознавство, етимологія, індоаріка, санскрит, Перебендя, бандура, кобза, козак, венеди, раджпути, козаки, українські імена, індійські імена, назви й терміни, «Велесова книга», «Ріґведа», «Махабгарата».*

«Перебендя» – вірш Тараса Шевченка, написаний орієнтовно 1839 р. в Петербурзі. Надрукований у першому виданні «Кобзаря» 1840 р., куди увійшло ще 7 творів, серед них «Катерина», «Думи мої, думи мої», «Тополя», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Позаяк у цій статті широко залучено індійський матеріал, то й щодо поеми «Катерина» відразу слід сказати, що під її враженням індійський письменник Дандапані Джеякантан (пише тамільською мовою), котрий побував в Україні й ознайомився із життям і творчістю Т.Шевченка, 1982 р. написав гостросоціальний роман «Сундара-кандам» («Прекрасна квітка») – про життя сучасної індійської жінки. У перекладі українською індолога-дравідолога Віталія Фурніки, автора ґрунтовного дослідження «Кобзар за Гімалаями» й популяризатора слова Великого Кобзаря в Індії, цей твір під назвою «Добром зігріте серце» спершу побачив світ на сторінках журналу «Всесвіт», а тоді вийшов і окремою книжкою (1984). Ще один індійський письменник, що пише мовою каннада, М.Віджаялакшмі за мотивами Шевченкової «Катерини» написав оповідання. А бенгальський письменник Монмотхо Рой став автором першої в Індії п'єси про Тараса Шевченка, яка звучала й по Всеіндійському радіо. Дандапані Джеякантан також переклав тамільською Шевченків «Заповіт».

У центрі твору «Перебендя» – образ народного співця-кобзаря, що має широкий пісенний репертуар для різних прошарків села й на різні випадки життя. Це пісні веселі й сумні, побутові й історичні. За свою натхненну творчість, яка людям «тугу розганяє», він користується загальною повагою і любов'ю. Аналізуючи вплив літературних джерел на створення образу Перебенді, Іван Франко відзначив, що його постать наскрізь реальна й водночас романтична, що Шевченко зумів «впливи ті щасливо перетопити в одну органічну і глибоко поетичну цілість».

Але й досі лишається загадковим саме ім'я *Перебендя*, його походження і значення переконливо не пояснені. Деяке світло проливає 4-томний Словник української мови Бориса Грінченка, який подає слова *перебендя* «балагур; вереда, вередун», *перебендюха* «вередунка», *перебендювати* «вередувати, капризувати», *перебенда* «жарти, ляси, теревені», з чого можна виснувати, що в народному уявленні *перебендя* сприймається як *баляндрасник, балакун, теревенник.* Однак зрозуміло, що це вже вторинні значення, що вони – так звана *народна етимологія*, яка незрозуміле слово пояснює першою-ліпшою зрозумілою і сучасною асоціацією. Точнісінько так, як давнє воїнське, шляхетське прізвище *Мазепа* зводиться до українського діалектного *мазепа* «мазун, вередун, плаксій». А тим часом воно має пряму індійську (*Магіпа*) й іранську (*Мазепа*) паралель, де означає «Оборонець-Захисник землі», тобто «Правитель, Князь», отже, й «Гетьман». Індоіран. *магі-мазі* тут означає «земля», дослівно «велика», а *па* – «воїн, охоронець, захисник», що сходить до індоєвропейської основи *ра* «захищати, охороняти, берегти». Тож у випадку з Іваном Мазепою має місце виняткова відповідність носія прізвища його високому статусу українського гетьмана і внутрішньому змістові, спрадавна закладеному в прізвищі – захищати, охороняти, берегти свою землю, свою країну, свій народ [*1*, 166–176].

Так і українське прізвище *Баглай* зводиться до діалектного *баглай* «ледар, тюхтій, нездара». Але й індійці мають прізвище *Баґлай*, і в них воно означає *Журавний, Журавлишин.* Його, зокрема, мав другий секретар у найпершому складі посольства Індії в незалежній Україні – *Ґопал Баґлай*, який не тільки вразив непідробним інтересом до України та її історії, а вже через півроку свого перебування в нашій країні вільно розмовляв українською мовою, що складалося враження, ніби він знав її і раніше. Він виходець із високого соціального стану, а індійці вкрай прискіпливо ставляться до вибору своїх імен і прізвищ й аж ніяк не могли мати імен чи прізвищ із значенням «ледар, тюхтій, нероба, нездара» [*2*, 177–186].

Та й ім'я його – *Ґопал* (санскр. *Ґопала*) рясно відбите в запорожців і сучасних українців у прізвищах *Гупал, Гупало, Гупалов, Гупалюк, Гупаленко*, назвах *Гупали* на Волині, *Гупалівка* й *Гупалівщина* на Дніпропетровщині, озеро *Ґопло* в Польщі, від якого утворено історичний етнонім *ґопляни. Ґопал-Ґопала* в індійців – одне з імен бога-пастуха і бога-воїна Крішни, який у «Велесовій книзі» виступає як божество *Кришень*, таке ж прізвище мають сучасні українці [*3*, 205–212]. Козаки й сучасні українці знають і прізвище *Кришненко*: за «Реєстром» 1649 р., два Івани *Кришненки* служили в різних сотнях Черкаського полку, а Богдан Кришненко з Переяславського полку – сотник Воронківської сотні [*4*, 212–229]. Причому ім'я *Іван-Йван* споріднене із санскр. *юван* «юний», часто вживаним щодо

Крішни як *Юван Ґопала* «Юний Ґопала», досл. «Юний Пастух», «Юний Захисник» (пор. у греків означення *Юний бог* щодо Аполлона, тотожного Ґопалі-Гопаланові). Тож укр. *Йван Купала* та інд. *Юван Ґопала* виявляються тотожними [*5*, 93–99]. У козаків засвідчені прізвища *Шіваненко* (Черкаський полк) і *Рудрименко* (Кальницький полк), пов'язані з іншими індійськими божествами – Шівою і Рудрою [*6*, 273–280, 299–304]. Рудрі тотожний давньо-український *Род*, ім'я якого відбите в назві *Родень*, що його мало літописне місто під Каневом у гирлі Росі, на Черкащині. І саме Черкаський полк серед усіх 16 полків «Реєстру» – «найіндійськіший», у ньому найбільше козацьких прізвищ, що мають індійських двійників.

Баґлай утворене з санскр. *бака* (хінді *бак*) «журавель» [*7*, 460], суфікса ла, що творить прикметники від іменників і дієслівних основ (укр. *чап-ля, журав-ль*), і присвійного суфікса й (*баґ-ла-й*). «Журавлиними» назвами вкрита вся Україна, де поряд із зрозумілими й прозорими назвами від *журавель* або *чапля* сусідують і непрозорі, як-от *Бака, Бакота, Бакова, Баковець, Бакай, Бакайка, Баглаї, Журавський Бак.* Лише у водозборі Сіверського Дінця 20 «бакових» назв, Дніпра – 13, де й три десятки «журавлиних» назв. А річка *Журавський Бак* на Дніпропетровщині має взаємопояснюючі компоненти і підтверджує слушність пов'язування численних українських назв на *Бак* з інд. *бака-бак*, які вважалися важкопояснюваними. Є українські прізвища *Бака, Бакула, Бакуль* і похідні від них. Численна українська «журавлина» гідронімія і топонімія незаперечно засвідчують тут давній індоарійський мовний пласт і не менш давній комплекс уявлень і вірувань, пов'язаний із журавлем. Українці знають «журавлині» танці («Журавель», «Журавлиний ключ»), а біля Полтави, під культовим зольником, виявлено давнє зображення журавлиної зграї. Батьківщина Аполлона – гіперборейські краї на північ від Чорного моря, тобто й терени України. Саме звідси щовесни Аполлон повертався на Парнас у колісниці, запряженій журавлями або білосніжними лебедями. Ім'я *Аполлон* тотожне індійському *Ґопалан* – різновидові імені *Ґопал-Ґопала* на означення Крішни – давнього воїнського і пастушницького божества, інше ім'я якого *Чорнобог.* Бо, за міфом, він народився від чорної волосини сонячного божества Вішну (*Вишень* «Велесової книги») і є його земним утіленням – *аватарою*, тоді як його старший брат, Баладева-Білобог, землеробське божество, народився від волосини білої.

Так що подібне переосмислення цілком могло статися і з іменем *Перебендя*. Проте яке первісне значення його? А позаяк етимологію прізвищ *Мазепа* й *Баглай*, як і багатьох інших українських імен та прізвищ, допоміг з'ясувати саме санскрит, то вдамося до нього і в разі із Шевченковим Перебендею.

Санскритська дієслівна основа *ванд.* У цьому плані увагу привертає санскритська дієслівна основа *ванд* «славити, оспівувати, підносити, величати» [*8*, 564]. Від неї утворені терміни *вандана* «славлення, величання», *ванданамала* і *ванданамаліка* – гірлянда, якою прикрашають браму, ворота чи приміщення на свято або уквітчують шанованого гостя, *ванданій* – гідний слави-хвали-пошанівку, *вандітар* – прославлювач, хвалитель, величальник. З цієї основи постали чоловічі й жіночі імена *Вандака* й *Вандана* «Величальник, Хвалільник, Славитель», *Вандару* «Хваління, Славлення», *Вандатха* «Хвалимий, Славлений», *Вандініка* й *Вандіта* «Славетна, Славна», *Вандья* «Славлена». Із цими іменами, надто жіночими (*Вандініка, Вандіта, Вандья*), споріднене польське жіноче ім'я *Ванда*, яке теж означає «Слава, Славна, Славлена, Гідна хвали» [*9*, 104–106]. Польські жіночі імена *Ядвіґа й Данута* теж мають своїх індійських двійників, де перше споріднене з літописним *ятвяги*, західнобалтійським плем'ям, якому тотожні індійські ядави, родоначальник якого *Яду*, син царя-кшатрія Яяті й брахманки Деваяні. Саме з ядавів походили Крішна та його старший брат Баладева, різні імена яких рясно відбиті в запорозьких козаків і сучасних українців. Як і в поляків, латишів та литовців. Індійські ядави мають дві інші назви – *данави* й *сатвати*, дві інші назви мають і ятвяги – *дайнова* й *судова-судовити*. Така потрійна відповідність, звісно ж, не випадкова [*10*, 51–57]. А звідси й місток до імені *Данута*, яке сходить до ще ведійської богині первозданних вод *Дану* «Ріка, Потік», тотожної слов'янській *Дан*і, теж пов'язаній із водною стихією. Імена обох і відбиті в назвах найбільших українських річок – *Дон, Донець, Дунай, Дністер, Дніпро.*

У багатьох мовах має місце зміна *в-б: василевс-базилевс, Василь-Базиль, Венедикт-Бенедикт.* Це властиве й індійським мовам: ім'я *Раві* «Сонце» в мові хінді буде бенґальською *Рабі, Деві* «Богиня» – *Дебі, Равіндра* «Владика-Сонце» – *Рабіндра* (пор. ім'я Великого Бенґальця – *Рабіндранат* Таґор і прізвище відомого дослідника «Велесової книги» з Франції – *Ребіндер), Девавpата* «Божественна обітниця» – Дебабрата. Останнє ім'я мав дотеперішній посол Індії в Україні *Дебабрата Саха* (від *Саха* утворене індійське прізвище *Сахні* «Дужий, Могутній», якому тотожне укр. *Сахно*). *Девавpата* в «Махабгараті» – ім'я-епітет могутнього воїна і полководця *Бгішми* «Грізного», а йому тотожне українське прізвище *Бушма.* Є індійський письменник Бгішам Сахні, пенджабець, роман якого «Звали її Басанті» (санскр. *Васанті* «Весняна») й кілька оповідань виходили українською у перекладі автора статті. А ім'я *Бгішмака* із тим самим значенням «Грізний» тотожне українському прізвищу *Бушмака*, його мав батько царівни Рукміні, дружини Крішни, ім'я якої тотожне латиському прізвищу *Рукмане*.

Бгішма, за міфами, син священної Ґанґи, інша назва якої *Апаґа*, тому ще одне ім'я Бгішми – *Апаґея* «Апажин». Назву *Апаґа* складають *апа+ґа*, де *апа* – «вода, ріка», а *ґа* – «текти, бігти, плинути», тож *Апаґа* дослівно – «Біжуча-Плинуча вода», тобто *Ріка*. В Україні маємо численні річкові назви: *Апака, Аппак, Апока, Опока, Апажа, Опічна, Опішня, Опачичі. Опака* (варіанти *Опока*, у верхів'ї *Опачка*) – річка на Львівщині, притока Бистриці-Тисменицької, витік у лісі *Опачка*, там і село *Опака*. Назвою *Сварґапаґа* «Небесна Апаґа (Ґанґа)» означується *Молочний Шлях*. В уявленні індійців є дві Ґанґи-Апаґи – земна й небесна, яка уособлює Молочний Шлях. І земний Дніпро колись міг асоціюватися як Дніпро небесний, тим більше що на Запоріжчині й Херсонщині він плине паралельно Молочному Шляхові. У санскриті Молочний Шлях – *Сварґанаді* «Небесна Ріка» й *Сварґамарґа* «Небесний Шлях», ним, як вважається, сходять до обителі небожителів праведники й героїчно полеглі воїни. Санскр. *наді* «вода; ріка» відбите в на-

звах українських річок *Надва* й *Надюнка* в басейні Дніпра та озер *Надків* на Київщині й *Надове* у самому Києві. *Наді* «Ріка» – ще одна назва священної Ґанґи, тому Бгішма-Ґанґея-Апаґея і *Наділутра* «Син Ріки» й *Наділжа* «Народжений Рікою». Синоніми до останнього – *Апаґаджа* «Син Апаґи» й *Ґанґаджа* «Син Ґанґи», де санскр. *джа* «народжений; син» тотожне *дзе* в грузинських прізвищах. Тобто інд. *Ґанґаджа* відповідає грузинському прізвищу *Ґанґадзе-Ґонґадзе* [*11*, 170–177].

Санскритська дієслівна основа *ванд* «славити, хвалити, величати» в індійських мовах має і форму *банд*, вона вжиткова з префіксами: *абгіванд* – урочисто вітати, піднесено промовляти (досл. *об-славляти, об-хвалювати*), *ану-ванд* – виявляти честь, урочисто зустрічати, *пра-ванд* і *парі-ванд* – про-славляти, ви-хваляти. Тож *абгіванд, ануванд, праванд, парівандм* мають і форму *абгібанд, анубанд, прабанд, парібанд*; останнє не тільки фонетично перегукується з Шевченковим *Перебендя*, але й тотожне йому. Санскр. *ванді* «співець, славитель» у сучасних індійських мовах має форму *банді*, а з префіксом парі, якому тотожні українські префікси *пре* й *пере*, буде *парібанді* «про-славитель, хвалільник, співець». Санскрит знає і слово *пратівандіпратібанді* «знеславлювач, хулитель» – антонім до *парівандіпарібанді*, де санскр. *праті* й укр. проти теж тотожні. У двоосновних іменах і назвах *ванд* відповідає українському *слав* і може означати «який вшановує-славить» або «якого шанують-славлять». Тому *Парівандм-Парібанд* – семантичний двійник санскритського *Парішравас-Парішрав* і слов'янського *Переслав-Преслав.* У раджпутів, індійських «козаків», *ванді-банді* й означує мандрівного співця, барда, славителя, панегіриста, вісника-геральда, що співає пісні й балади під супровід струнного музичного інструменту. *Ванді-банді* – й прикраса, яку жінки носять на чолі, інша назва якої – *вандані-бандані*, а дослівне значення – «яка прославляє, підносить; викликає повагу, шанобу». Первісно й *парівандіпарібанді* означувало мандрівного співця, а тоді стало іменем або прізвищем, як це часто буває. Із цим же значенням санскрит знає і форму *вандін*, а сучасні індійські мови – *бандін*. З основою *ванд-банд* споріднене й укр. *бандура.* Співець-бард називався *вандур-бандур* «славитель», а музичний інструмент для славлення – *вандура-бандура* (і кобзу іноді називають *кобзура*). Структурно *бандура, кобзура* й інд. *бансура* «сопілка» тотожні.

Бандура-кобза. Шевченків Перебендя – мандрівний кобзар, а кобза й бандура в українській музичній і духовній культурі посідають особливе місце, це національні струнні музичні інструменти. Тривалий час ототожнювані, вони вважаються інструментами билинно-думної традиції, а кобзарство-бандурництво – символом волелюбності українського народу. Кобзарські пісні й думи оспівують драматичні сторінки народної історії, героїв національно-визвольного руху, козацьких гетьманів, хоча значна частина їх присвячена побуту й моралі, родинним і людським стосункам.

Ще наприкінці XIX ст. авторитетні дослідники вказували на зв'язок кобзарсько-думного мистецтва з давньоруською гусельно-билинною традицією, з думами й героїчним епосом. «Слово о полку Ігоревім» засвідчує, що вже в XI–XII ст. серед княжих дружин і на княжих дворах в Україні процвітала героїчна поезія, а професійні співаки під музичний супровід рецитували епічні пісні. З утворенням у XVI ст. Запорозької Січі, становленням її як військово-політичного центру української держави кобзарство стає органічною і невід'ємною часткою козацького життя і побуту. Кобза супроводжувала козаків у далеких походах, кобзарі словом і піснею запалювали й надихали козаків на боротьбу з ворогами, кобзарів високо шанували. Часто саме козаки, що втратили в битві зір і мали хист до музики й співу, й ставали кобзарями. Про трепетне ставлення козака до кобзи та бандури йдеться у старовинній думі «На смерть козака-бандуриста», у якій вмираючий козак називає бандуру коханою дружиною, мальованою, наділяє іншими ніжними епітетами. Українських кобзарів-бандуристів запрошують у придворні музиканти до Польщі й Росії, з XVI ст. з'являються нечасті, але важливі свідчення про популярність кобзарства й окремих кобзарів. Поляки називали бандуру козацькою лютнею, а бандуриста – козаком. Водночас польська шляхта суворо карала кобзарів-бандуристів, які закликали народ до визвольної боротьби. У часи козацького лицарства, відзначає П.Куліш, бандура для козака була вкрай важливою річчю. З кінцем козаччини бандура стає невід'ємною ознакою мандрівних співців, а лицарський дух заступають тужливі мотиви.

Питання щодо походження бандури й кобзи досі дискутується. Г.Хоткевич вважав, що «бандура плід еволюції кобзи». Аналізуючи європейські інструменти зі схожими назвами (англ. *bandora,* італ. *pandora*, франц. *pandore,* нім. *Pandor* або *Bandor*), О.Фамінцин висновує, що бандура потрапила до європейських країн з Англії – спершу до Італії, а тоді до Польщі й України, що назва *бандура* – трансформація назви арабсько-перського музичного інструмента *танбур*. М.Лисенко вважав, що бандура бере початок від грецьких рапсодів, які оспівували подвиги епічних героїв, М.Прокопенко вказує, що ще в III тис. до н.е. шумери мали інструмент *pan-tur* «малий лук», що його греки називали *pandura*, а в грузинів, абхазів, аджарців є інструмент *пандурі*, в осетинів *фандур*. І схиляється до кавказького походження бандури: за ним, давній нащадок *пан-тура* й сама ця назва потрапили до України завдяки багатовіковим контактам з кавказькими народами, через оселення абхазів, грузинів, черкесів і осетинів в Україні на початку XIV ст. Дехто зводить італ. *pandura* до грецького *pandoura* «цитра», запозичене з давньої Лідії.

Кобза, як і бандура, український народний струнний музичний інструмент, у народів Середньої Азії має назви *кобиз, ковуз, комиз, комуз.* Певного пояснення назви кобза теж немає, і тут привертає увагу індійський струнний музичний інструмент *ґомукха,* де санскр. *ґо* означає «бик», а *мукха* – «обличчя, лице; голова» (у тварин «морда»). Тож *ґомукха* означає «голова бика». Прикметно, що шумерський струнний музичний інструмент *пан-дур*, назва якого подібна до укр. *бандура,* увінчує саме голова бика. Це дозволяє думати, що подібне значення має і *кобза*, бо санскр. *мукха* має українські відповідники *миза* (*мармиза, біломизий, чорномизий*) і *маз* (*чорномаз, чорномазий* «темноликий»). Тоді український варіант індійського *ґомукха-ґомукх* буде *гомиз-гомаз*, *комиз-комаз*. А якщо так, то й *кобза (кобиз-*

комиз, кобуз-комуз) – один із різновидів цих лексичних форм і теж означає «голова бика». В етрусків «бик» – *ko, ku*, як, очевидно, і у венетів-венедів, які прийшли до Італії з Пали-Пафлагонії на протилежному від Криму узбережжі Чорного моря й заснували Венецію, де на давніх панно венети зображені з оселедцями. Тоді й назва *кобза (кобиз-комиз-комуз)* може означати «голова бика».

Назва *бандура* виявляє спорідненість із санскритською дієслівною основою *ванд-банд* – «славити, хвалити, оспівувати, величати», з нею споріднений етнонім *венеди-венети*, семантичний двійник етноніма *слов'яни-слав'яни.* І цілком підтверджується думка Гната Хоткевича, що розгадку назви *бандура* слід шукати в санскриті. Виходить, що співець-бард називався *бандур* чи *вандур* «славитель», а інструмент для славлення – *бандура* або *вандура* (і на кобзу кажуть *кобзура* – як в «Енеїді» І. Котляревського). Від *бандура – бандурист*, як від *танцювати – танцюра* й *танцюрист*. Структурно бандура, кобзура й танцюра відповідає індійському *бансура* «сопілка». А українські прізвища *Бандура, Бандурка, Бандурак, Бандуренко, Бандуриченко, Бандрівський* й інші співвідносні з індійськими іменами *Вандар-Бандар, Вандару-Бандару, Вандра-Бандра* [*12*, 56–76].

Кілька слів варто сказати й про торбан, який, за Г.Хоткевичем, «плід еволюції бандури, як сама бандура плід еволюції кобзи». Може бути, що *тор* у *торбан* і означає «бик, тур», як, скажімо, *тор* у назві *Тмуторакань* «Місто чорного (темного) тура», оскільки шумерський *пан-тур* не випадково увінчувала голова бика. Для давньої України, як і для Шумеру, характерний культ Священного Бика-Тура, про що свідчить безліч «бичачих» і «турових» назв – лише топонімів і гідронімів на *Тур* у нас більше сотні. Це засвідчує неабияку роль і значення бика-тура для уявлень шумерів і праукраїнців. Показово й те, що музичний атрибут індійського «скотьєго» бога Шіви – віна, основний, найдавніший і найпопулярніший струнний щипковий музичний інструмент Індії. У «Махабгараті» сута Вандін і брахман Аштавакра провадять між собою так званий *числовий диспут*, де переможеного чекає смерть, і коли дійшло до числа 7, то Вандін мовив, що є 7 різновидів свійських тварин і 7 диких, 7 святих мудреців, 7 почестей і 7 струн у віни. Тобто епічна віна – семиструнна. Індійська традиція вважає її винаходом божественного мудреця Наради, відомого ще ведам. Вісник богів, посередник між богами й людьми, він мандрує світами, доносить людям вісті з небес, а на небі оповідає богам про земні справи. Він ватажок ґандгарвів – небесних музик і співців, із солодкозвучною віною плине піднебессям на хмарці, тішить богів і людей чарівними мелодіями й зветься *Вінапані* «З віною у руці».

Біна, тобто *Віна*, звали дружину вже згадуваного співробітника посольства Індії в Україні Ґопала Баґлая. *Вінавадіні* «Гравчиня на віні» – ім'я-епітет Сарасваті, богині мистецтв і наук, покровительки співців, винахідниці санскриту, дружини бога-творця Брахми, що уособлює в тризубі праве вістря (у Києві є ансамбль індійського танцю «Сарасваті»). Атрибут її – віна. *Вінахаста* «Вінорукий» – інше ім'я бога Шіви, де *хаста* «рука» й укр. *кисть* тотожні. Тож до віни, української кобзи, причетний і Шіва, головне божество в раджпутів, яке теж зображається з віною, чим схожий на козака Мамая з кобзою – в обох чимало й інших спільних атрибутів (більше двадцяти). Шіва-Рудра-Махеш в Україні має імена *Род, Стрибог і Мокош*, а дружина його виступає під іменами *Деві-Діва-Мокоша*, які відбиті в численних «дівиних» і «дівочих» назвах по всій Україні, *Дівич-горах* у Каневі та Києві, *Дівочих горах* у Трипіллі й Сахнівці. Інше ім'я Шіви – *Вріш*, тотожне імені *Влес* у нашого «скотьєго» бога, у санскриті *Вріш* – «Бик», тож і *Влес* – «Бик». І якщо індійський «скотій» бог мав струнний інструмент, то й слов'янський «скотій» бог мусив його мати. А їхні інструменти, зрозуміло, мала увінчувати голова бика.

Може бути, що *тор* у *торбан* сходить до санскр. *тара* «струна», хоч у назвах індійських інструментів *тара-тар* – завжди другий елемент. Ці інструменти такі: *ектара-іктара-ектар* «однострун», *дутара-дутар* «двострун», *тітара-тітар* «триструн», *сітара-сітар* «семиструн». Остання назва сходить до санскр. *саптатара,* де *сапта* «7», два *та* в слові стяглися і вийшло *сітара-сітар. Сітара* споріднене з *гітара* (*гітара семиструнна*), *сітара* – суто індійський термін, бо в іранських мовах «7» – *хапта, хафта* (грец. *гепта-епта*). Гітара вважається запозиченням через російське чи польське посередництво з німецької або французької, а франц. *guitare*, нім. *Gitarre* (з Gitarra) нібито від ісп. *guitarra*, яке через латин. *cithara* «струнний музичний інструмент» чи араб. *kittara* «те саме» й арамейське посередництво запозичене з грец. *kithara* «кіфара», яке запозичене з невідомого джерела. Та оскільки на теренах України індоарійські племена жили спрадавна, то саме звідси могло йти поширення цього музичного інструмента та його назви. Найімовірніше, у згадані мови слово *гітара* прийшло через іранське посередництво, хоча назва *сітара* індійська. Певно, й цитра – видозміна *сітара-цитхара*, де *тра* – те ж *тара* «струна».

Г.Хоткевич, видатний музикант і композитор, вважав, що кобзарство почалося від віщого Бояна, що українці і придумали бандуру, і дали їй назву, а джерело назви треба шукати в санскриті, терміни якого відбиті в культурі багатьох європейських народів. Цей здогад Г.Хоткевича повністю підтвердився: назва *бандура* споріднена з дієслівною основою *ванд-банд* «славити, хвалити, оспівувати, величати», з якою споріднений і етнонім *венеди-венети* – семантичний двійник назви *слов'яни-слав'яни*. Наш відомий письменник, музикант і композитор не тільки сам чудово грав на бандурі, знав її та українську музично-пісенну спадщину, а й глибоко вивчав давньоіндійські драму, театр і музичну культуру. Він не тільки переклав українською і 1929 р. видав у Харкові знамениту драму «Шакунтала» санскритського поета Калідаси (V ст.), перші переклади якої європейськими мовами викликали в Європі справжній фурор, а й на тему «Шакунтали» написав 23 інструментальних і 7 вокальних творів, використавши при цьому гами давньоіндійської музики. Тож міркуванням Хоткевича про кобзу та бандуру, про походження їх назв можна цілком довіряти.

Щодо припущення ніби бандура-кобза потрапила до українців від кавказьких народів, то все може бути якраз навпаки: вона могла потрапити на Кавказ саме з теренів України, через половців, які, за найновішими дослідженнями, мовно й етнічно споріднені з раджпутами – індійськими «козаками». Половці виявляють індоарійське, а не тюркомовне походження, як

досі вважається. Відомо, що протистояти мусульманській експансії грузинському цареві Давиду Будівничому (1073–1125) допомагало 40-тисячне половецьке військо на чолі з Атраком Шараганідзе, якого М.Грушевський ототожнює з літописним «Отроком, сином Шарукана». Літопис повідомляє, що до Атрака в Грузію його одноплеменці з українських степів посилали гінця з напученням: «Якщо не схоче він вертатися додому, заспівай йому половецьких пісень, а коли й це не зарадить, дай понюхати євшан-зілля». Половецьких пісень Атрак слухати не став, та коли понюхав євшан-зілля, то мовив крізь сльози: «Краще у своїй землі кістьми лягти, аніж у чужій славному бути!». І повернувся в українські степи. Певно ж, що гонець, який мав співати Атракові його рідних половецьких пісень, мав робити це під музичний супровід, як це завжди робилося й робиться.

Атрак-Отрок – син відомого зі «Слова о полку Ігоревім» половецького князя Шарукана і тесть Давида Будівничого, бо його дочка Гурандухт була дружиною грузинського царя. Атрак – і батько половецького князя Кончака. Гурандухт і Кончак – сестра й брат, дочка й син Атрака, онука й онук Шарукана. А дочка Кончака, *Кончаківна* – невістка новгород-сіверського князя Ігоря, героя «Слова», який і сам на три чверті половчанин. Гурандухт – тітка Кончаківни і бабуся знаменитої грузинської цариці Тамар. Грузинський цар і сіверський князь – родичі по половецькій лінії, цар Давид для себе, а князь Ігор для сина брали дружин з одного половецького роду. І рід цей називався *Томари* «Списники», що й відбило ім'я знаменитої грузинської цариці.

Є українська шляхта половецького походження – *Томари*, яка дала Україні цілу плеяду видатних постатей. Чернігівський полковник Василь Томара і переяславський полковник Степан Томара служили в гетьмана Івана Самойловича. Були наказний полковник Семен Томара і кошовий отаман Василь Тамарський (Титаревський). Учнем і другом Сковороди був Василь Томара – відомий дипломат, правнук переяславського полковника Степана Томари. Лев Томара був сенатором і київським градоначальником. У полтавських поміщиків Томарів жив і навчав їхніх дітей Григорій Сковорода. А найцікавіше те, що за Гімалаями українські Томари мають своїх кровних родичів, індійських Томарів! І то царський рід Томарів, саме з раджпутів! У VIII–XII ст. раджпутські Томари мали своє князівство зі столицею в Делі, нинішній столиці Індії [*13*, 71–80].

Українські та індійські козаки. *Раджпути* «царські сини» (санскр. *раджа* «цар»+*путра* «син») виявляють багато спільного із запорозькими козаками (пор. *царські скіфи* в давній Україні), де *путра* відбите в українських прізвищах *Путра, Путря, Путро, Путрак, Путрик, Путрич, Путренко, Путриченко* й назвах *Путрівка* – село на Київщині та *Путреда* – річка на Закарпатті, де й дві річки *Шопурки*, назви яких сходять до іран. *шахр-пухр* «царський син», семантичного двійника індійського *раджпутр-раджпут*; іран. *шахр* і укр. *цар* тотожні, а в українців побутують численні «царські» прізвища, тобто на *Цар-*, що свідчать про належність їхніх носіїв саме до воїнського (кшатрійського) стану. Ім'я *Шапур-Шопур* мали іранські царі.

Боспорські написи III ст. із Сіндики біля Боспору Кімерійського (Керченської протоки), колишньої Кімерії, країни *сіндів-сувірів-кімерів,* родичів українських *сіверів-сіверян*, фіксують ім'я *Ґосак (Gosak)* «Бико-могутній», постале з терміна на означення мужнього, доблесного воїна, де індоіран. *ґо* означає «самець, бик», а *сак* – «дужий, могутній», відбите і в індоіранському етнонімі *шаки-саки* «могутні» на означення скіфів, що відбиває давнє уявлення про воїна як уособлення могутнього і ярого бика-тура (у «Слові» воїнську доблесть означують епітети *яр-тур* і *буй-тур*). Ім'я *Ґосак* тотожне винятково важливому для нашої вітчизняної історії терміну козак та імені *Кзак-Ґзак*, яке мав відомий половецький князь у «Слові»; втім, і в запорожців побутувало ім'я *Козак*, яке в сучасних українців виступає лише прізвищем. Тож ім'я *Ґосак-Козак* писемно зафіксоване за майже 15 століть до постання Запорозької Січі, хоча воно невідь-скільки існувало й до цих перших писемних згадок. Термін козак тлумачать, і то вкрай непереконливо, з тюркських мов, але в III ст. ніяких тюркських народів у сучасному розумінні на теренах України ще не було. Ім'я *Ґосак-Козак-Кзак-Ґзак* здавна побутувало в індійців, іранців, скіфів (тож і українців), половців, а половці мовно й етнічно споріднені з індоарійськими народами, особливо з раджпутами – індійськими «козаками» [*14*, 83–89].

Запорожці мали прізвища, які в раджпутів виступають іменами. Означення воїна в раджпутів – *вір-бір* «богатир, герой», яке творить численні імена. Раджпутська історія XVI ст. знає людину на ім'я *Банбір,* яка узурпувала владу в князівстві Мевар. А за «Реєстром» 1649 р. в Канівському полку служили козаки Іван і Фесько *Банберенки*, у Київському – Семен *Банбиренко*, у Переяславському (де сотникував Богдан Кришненко) – Максим *Бамбиренко*. Прізвище *Банбиренко* похідне від *Банбир*, яке тотожне раджпутському імені *Банбір* (санскр. *Банавіра*, хінді *Банвір*) «Богатир-стрілець, Лучник-герой». Раджпутське ім'я *Балвір* «Могутній герой» (санскр. *Балавіра*), що має і форму *Балбір*, відбите в козацьких прізвищах *Балвір, Бальвір, Балбир, Балбиренко. Балавіра-Балвір* в індійському епосі – старший брат пастушницько-воїнського божества Крішни-Чорнобога, землеробське божество, атрибут і зброя якого – рало, плуг; інше ім'я його – *Баладева* «Могутній бог» або «Білобог». Народжені з білої і чорної волосини сонячного бога Вішну (у «Велесовій книзі» *Вишень, Вишній*), вони і його земні втілення: Баладева-Білобог – сьоме, а Крішна-Чорнобог – восьме. Старшинство Баладеви перед Крішною засвідчує первісність землеробських уявлень перед пастушницько-воїнськими, старшинство матріархальних богів-асурів (синів богині первозданних вод Дану-Дани) перед патріархальними богами-девами на чолі з Індрою – царем богів, володарем раю-сварґи і ватажком небесного воїнства [*15*, 106–125, 185–196].

Обидва божественні брати невіддільні один від одного, уособлюють цілокупність усесвіту і символізують єдність протилежностей, без якої неможливе існування світу, що виражається і на барвному рівні – обом властива синьо-жовта символіка: Баладева-Білобог золотавошкірий і має синє вбрання, а Крішна-Чорнобог синюватошкірий і має жовте вбрання. Синій і жовтий кольори в уявленнях індійців, як і українців, уособлюють дві могутні стихії – воду й вогонь. Коли жодна з цих стихій не переважає і вони

гармонійно поєднані, має місце світова й суспільна рівновага, поступ і благоденство, злагода й порозуміння – панує Мир. Ця ідея і закладена в нашому державному прапорі, який творять дві рівновеликі половинки – синя і жовта, де жовта символізує вогонь, сонце, небо, чоловіче начало, а синя – воду, місяць, землю, жіноче начало (китайське янь-інь). Світ не знає потрясінь і лихоліть, поки врівноважені ці дві половинки [*16*, 242–243, 192–202]. Обидва божества добре відомі давнім українцям: про це свідчать численні українські прізвища й назви, що відбивають різні їхні імена.

У Багланівській сотні Брацлавського полку, де полковником був оспіваний у кобзарських думах і піснях Данило Нечай, був козак Федір *Шалбир*, а п'ятьма століттями раніше «Слово» знає етнонім *шелбири*. Раджпутський відповідник прізвищу *Нечай – Аджай* (груз. *Аджой*, бенґ. *Оджой*) «Непереможний», де *а* – заперечна частка. Санскритська форма прізвища *Шалбир – Шалавіра* «Списник-герой», у раджпутів *Шалвір і Шалбір*. Індійські імена *Шалака* й *Шалак* «Списник» (санскр. *шала*, хінді *шал* «спис») тотожні українським прізвищам *Шалака* й *Шалак*, яке, зокрема, має молода українська поетеса й дослідниця фольклору Оксана *Шалак*. Сюди ж стає грузинське ім'я *Шалва*, що його мали, зокрема, батьки Булата Окуджави (сам співець-бард) і Рауля Чілачави – українського і грузинського поета, перекладача, вченого, дипломата, для якого Україна стала другою батьківщиною. Та й ім'я *Рауль* тотожне раджпутському *раваль, рауль* «князь». «Махабгарата» в межах історичного Раджастхану, країни раджпутів, знає плем'я *шальви* «списники» і його ватажка на ім'я *Шальва* «Списник».

Спільне в козаків і раджпутів не тільки в іменотворенні, а й у воїнських обрядах, уявленнях, вишколі. Для них багато важили щасливі й нещасливі прикмети, надто перед битвою чи походом. Раджпути, як і козаки, любили різноманітні розваги й воїнські змагання, благоговійно ставилися до зброї і перед боєм здійснювали обряд поклоніння їй, ті й ті мали воїнський кодекс честі. У похід шаблю раджпутові, як і козакові, подавала жінка – мати, дружина чи кохана, бо жінка уособлювала особливу силу – *шакті*, яка, вважалося, поєднана з чоловічою, робить воїна непереможним. Цю жіночу силу уособлював трикутник вершиною вниз, а чоловічу – вершиною вгору. Родовий герб українських Томарів засвідчує поєднання цих двох енергій у вигляді шестикутної зірки, складеної з двох трикутників. Раджпутські шаблі часто прикрашає трикутник, а щити – тризубець, шабля у раджпутських піснях, як і в козацьких, постає коханою і відданою дружиною. Загиблого раджпута окривали червоною матерією, а козака – червоною китайкою. Бо колір воїнського стану – червоний, а раджпути вважають себе нащадками давніх воїнів-кшатріїв, у їхньому етногенезі дослідники констатують значний скіфський компонент. Скіфи у «Велесовій книзі» починають перелік п'яти племен (*скіфи, анти, руси, боруси, сурожці*), що складають збірний етнонім *кравенці*, тобто *українці.*

Раджпути, як і українці, – виняткова співучий народ, у них безліч героїчних, обрядових і ліричних пісень, вони люблять і плекають свою музичну спадщину, високо шанують своїх музик, співців і оповідників, як і запорожці бандуристів-кобзарів-лірників. Між запорожцями – українськими козаками й раджпутами – індійськими козаками стільки спільного на різних рівнях, що випадковими збігами цього аж ніяк не поясниш. Подібність ця простежується й на епічно-музично-пісенному рівні. Окрім воїнського вміння, воїн-раджпут – індійський козак мав знати історичні легенди й перекази, героїчні пісні й поеми, зберігати пам'ять про славні подвиги й діяння предків. Це сповнювало особливим смислом життя раджпута, який вважав себе хранителем традиції, ланкою в ланцюжку поколінь. Раджпути мали власних творців і хранителів родовідних хронік, героїчних пісень і балад, їх називали *бгати* й *чарани*. *Бгат* (у козаків винятково поширене прізвище *Бут*) і *чаран* (пор. не зовсім прозоре для дослідників українське прізвище *Шаран*) мали особливий статус у раджпутів. Вони складали родоводи й героїчні оповіді про раджпутські роди й родини, не лише знатні й правлячі, а й рядові, прості. У поемах, баладах і героїчних піснях вони оспівували героя чи його родину, його предків і славні діяння, створювали ліричні поеми про кохання, життя і красу природи, навіть релігійні гімни, адаптували для неформального виконання епос і пурани (індійські билини). Їх любили слухати не тільки воїни, а й жінки та діти з будь-якої нагоди – сімейних торжеств, днів народжень, весіль чи просто на дозвіллі. Без них не обходилося жодне свято, вони були, так би мовити, «ідеологічними працівниками» у війську раджпутів, а при дворах знаті виступали артистами. Як авторів-виконавців їх називають *бардаї* «поет-співець». Англійський дослідник історії раджпутів Дж. Тод вважав *бардаї* тим самим словом, яке в германських мовах означує їхніх колег – *бардів.* А готів він вважав родичами раджпутів.

Бгати й чарани користувалися величезною повагою й авторитетом, їх наділяли містичними властивостями, як українці козака Мамая, отамана Сірка чи козаків-характерників. У раджпутському суспільстві авторитет їх переважав авторитет навіть жерців-брахманів. Існувало повір'я, що людину, винну в смерті бгата, жде найстрашніша покара. Від нього раджпут міг стерпіти будь-який кпин, чого іншому не прощав. Лише він міг сказати в очі правду вельможі, якою б гіркою та прикрою вона не була. В новітні часи бгати прилучаються до інших справ, що вимагають грамотності й уміння працювати з паперами, але потреба в їхньому традиційному ремеслі не меншає. Завдяки їм і дійшли до нас події раджпутської історії й оповіді про видатні історичні постаті, саме їм зобов'язана своїм народженням багатюща раджпутська література. Вміння виконати ту чи іншу пісню, поему чи баладу вважалося винятково престижним для раджпута будь-якого рангу. Тому в раджпутів високо розвинене вміння грати на різноманітних музичних інструментах, серед яких духові – дерев'яні й металічні, фісгармонії, флейти, барабани, цимбали, мушлі й навіть інструмент на зразок української кози (рос. *волинка*). Щодо неї Дж. Тод пише, що її назва в раджпутів – *мешек*, через що її іноді співвідносять зі слов'янським *міхи* і вбачають етимологічний зв'язок з *міх-мішок*. Проте слід зазначити, що українська назва інструмента – *коза*, а в санскриті цап чи баран – *меша, мешак. Меша* й знак зодіаку Овен: у ведійській астрології це перший знак тріади вогню (інших два – *Лев і Стрілець*). А стихія вогню уособлює воїнський, кшатрій-

ський, стан: про людину, народжену під знаком Овна-Меші, давні тексти кажуть, що вона «при зброї». Знак цей уособлюють двоє баранів-цапів, які зчепилися рогами посеред кладки через річку і ніхто не хоче поступитися; це символізує виклик і ризик. Така картинка звична для нас із букварів і читанок іще змалку. Мешею-Овном управляє Марс, санскр. *Куджа* «Народжений Землею» (*ку* «земля»+*джа* «народжений»), яке на українському ґрунті закономірно стає *Кужа* або *Куза, Коза.*

Давня пісенно-музична традиція раджпутів сягає епічних часів, а раджпути вважають себе нащадками і спадкоємцями воїнів-кшатріїв. Індійський епос знає співців-бардів, яких називає *вандіни, маґадги* й *сути*. У «Махабгараті» своїми величальними і звитяжними піснями вони благословляють воїнів на битви, вранці хвалебними піснями пробуджують царя зі сну, а коли воїнська рать із барабанним боєм виступає в похід, то за бойовими слонами, колісницями й кіннотою ідуть музики й співці-величальники, героїчними піснями бадьорять і надихають воїнів на подвиги. Прабатьками їх традиція вважає *Суту* й *Маґадгу*, які й дали співцям своє ім'я. За міфом, бог-творець Брахма, що уособлює в тризубі праве вістря, сотворив Суту й Маґадгу, аби в усіх трьох світах вічною лишалася пам'ять про першоцаря Прітху, дочка якого – Корова-Земля-Прітхві. Вони оспівали його славні майбутні діяння: який він буде мудрий, справедливий і милосердний, доблесний і мужній, грізний і нещадний до ворогів та злочинців, прихильний і співчутливий до чеснотливих, як щедрими пожертвами вшановуватиме богів, захищатиме свій народ і яким непорушним буде його слово. Сута й Маґадга так натхненно оспівали чесноти першоцаря, що Прітху вирішив бути саме таким, а їхня величальна пісня рознеслася світами й здобула невмирущу славу.

Цей міф має прямий перегук з «Велесовою книгою», яка мовить, що Дажбог народив кравенців-українців від Корови Замунь. А Корова Замунь і є Корова-Земля, тотожна індійській Корові-Землі-Прітхві. Ведійські мудреці-ріші, творці вед, називали себе синами Корови-Землі й Бика-Неба. А що українці знали веди, засвідчує та ж «Велесова книга» – давньоукраїнська пам'ятка V–IX ст. [*17*, 6–23].

У Давній Індії вандіни, сути й маґадги складали наближений до воїнської знаті прошарок, а *сути* належали до основної категорії епічних співців та оповідників і були, як правило, хранителями воїнської традиції. Становище їх було високе, вони супроводжували царя чи знатного воїна в битвах, оспівували його подвиги, складали й зберігали оповіді-перекази про їхні та їхніх предків подвиги. Як свідки воїнських звитяг і майстри поетичного слова, вони прославляли рід і предків свого покровителя, були усними поетами-імпровізаторами, вироблені ними малі епічні форми заклали підвалини епічної традиції, на якій і постала «Махабгарата». Сути часто були не тільки колісничими, а й радниками царя. Санджая, скажімо, колісничий-сута сліпого царя Дгрітараштри, був і найпершим його радником. Він не тільки тримає царя у курсі подій під час 18-денної битви, описаної в «Махабгараті», а є і одним із трьох основних оповідачів епічної поеми.

Сути були знавцями воїнських традицій, хранителями воїнського кодексу честі, що його індійська традиція приписує могутньому воїнові *Бгішмі* – воєначальникові у «Махабгараті». Тому диспути навіть на полі бою між колісничим-сутою і колісничним-воїном про кшатрійську дгарму (поведінку) часто зустрічаються в епосі. Цим починається і знаменита «Бгаґавадґіта» – «Божественна пісня», де могутній воїн Арджун і його колісничий Крішна дискутують щодо обов'язку воїна-кшатрія на полі бою. А «Бгаґавадґіту» вперше у колишньому Радянському Союзі переклав Борис Смирнов – академік медицини і відомий санскритолог, виходець із села Козляничі на Чернігівщині, причому лише 17-й варіант перекладу задовольнив вимогливого перекладача. Його подвижницьку працю високо оцінили Раджендра Прасад і Джавахарлал Неру – перші президент і прем'єр-міністр незалежної Індії.

Давньоіндійські джерела розкривають і таємницю походження сутів, вандінів і маґадгів. *Сута*, як виявляється, син чоловіка-кшатрія і жінки-брахманки, *вандін* – батька-кшатрія і матері-шудрянки (пор. прізвища *Шудра, Шудря, Шудрак, Шудрик, Шудрич, Шудренко, Шудриченко* в запорожців і сучасних українців), *маґадга* – син чоловіка-шудрі й жінки-вайш'ї-селянки (у деяких джерелах – син батька-вайш'ї і матері-кшатрійки). Син чоловіка-шудрі й жінки-брахманки називався *вайна* (чи не звідси українські прізвища *Війна, Войнич, Войнаровський*), а син чоловіка-вайш'ї і жінки-шудрі – *ратхакар* «колісник». Яду, родоначальник ядавів, яким тотожні літописні ятвяги, теж *сута*, бо батько його цар-кшатрій, а мати – брахманка. Сина Яду звали *Маґадга*, була давня держава *Маґадга* (частина сучасного штату Біхар). І Крішна – сута, бо походив з ядавів-ятвягів, а під час війни, описаної в «Махабгараті», був колісничим у могутнього воїна Арджуни, земним утіленням Індри. Тобто й Крішна, як колісничий-сута, традиційно мав зберігати й виконувати старовинні воїнські пісні й перекази. Крішна – неперевершений гравець на сопілці, яка, до речі, має назву *бансура*, що структурно близьке до *бандура* й *кобзура*. А образ пастушка із сопілкою, який в індійців уособлює юного Крішну, близький і українцеві.

Тому із суто брахманського погляду походження Крішни не зовсім «чисте». Та саме Крішна, як утілення Вішну, сходить на землю відновити правду й лад, коли її переповнює зло. У «Махабгараті» він допомагає п'ятьом братам-пандавам здолати своїх двоюрідних братів-кауравів, які це зло нібито й утілюють. Та якщо Крішна виступає за пандавів, то його плем'я ядави і старший брат Баладева – за кауравів. Різні імена обох братів по батькові (матері в них різні) рясно відбиті в запорозьких козаків і сучасних українців. А старшинство Баладеви-Білобога, атрибут якого – рало, символізує первісність землеробства й землеробських уявлень перед кочовим, пастушим трибом життя, що його уособлює Крішна. Показово, з огляду на це, що в шарах трипільської культури знаходять лише землеробські знаряддя, а не зброю.

«Слово о полку Ігоревім» і «Велесова книга» містять багато індійських реалій і виявляють неабияку сюжетну, композиційну, образну подібність із раджпутськими героїчними поемами, давніми й середньовічними епічними пам'ятками Індії, що помітили й відзначили індійські перекладачі «Слова», яке в Індії поба-

чило світ мовами класиків індійської літератури Премчанда й Рабіндраната Тагора, тобто хінді й бенґальською. Ініціатором цих перекладів був всесвітньо відомий індійський мовознавець Суніті Кумар Чаттерджі (1890–1977), бенґалець, який 1964 р. побував в Україні на урочистостях з нагоди 150-річчя Великого Кобзаря. Завдяки цьому видатному вченому з'явилась і перша індійська п'єса письменника Монмотхо Роя про Тараса Шевченка.

Автором бенґальського і першого в Індії поетичного перекладу «Слова» («Іґор-ґатха») є Джоґоннатх Чокроборті – професор Джадавпурського університету в Калькутті, поет і літературознавець. Він теж побував в Україні, але вже на 800-річному ювілеї «Слова». Пам'ятка вразила його настільки, що він не лише зробив поетичний переклад її рідною мовою, а й присвятив їй ціле дослідження, де відзначає, що давньоукраїнська й давні та середньовічні епічні пам'ятки Індії виявляють неабияку подібність, що в «Слові» багато слів, схожих на санскритські, що чимало їх зрозумілі індійцеві при зіставленні зі словами сучасних індійських мов, серед них і бенґальської. «Робота над «Словом» була для мене відкриттям нової країни, напрочуд схожої на мою батьківщину», – підсумовує індійський перекладач-дослідник свою працю над давньоукраїнською пам'яткою. Виняткову подібність він виявляє і в українських та індійських весільних піснях: «У Чернігові я почув весільні обрядові пісні українців, такі далекі від сучасних мелодій, але такі близькі до пісень, що й досі лунають на індійських весіллях! І я запитав себе: чи випадково це?» [*18*, 604–608].

Звісно ж, не випадково. Бо терени України з найдавніших часів знають навіть не одну (колись, певно, таки одну), а дві малі Індії, що їх античні й візантійські автори згадують упродовж тисячоліття, починаючи з V ст. до н.е. Це *Сіндика* біля Боспору Кімерійського (Керченської протоки), відома ще Геродотові, й *Сіндська Скіфія* у низів'ях Дніпра. Саме сюди, іще за дохристиянськими уявленнями українців, через три тижні допливала кинута в сивий Славутич шкаралуща з великодніх крашанок і сповіщала тамтешнім божим людям, праведникам рахманам-брахманам, що настає їхнє велике свято – *Рахманський Великдень*. А особливість цього свята та, що серед усіх слов'янських народів воно відоме лише українцям.

Тому недарма індійські перекладачі й дослідники знаходять у «Слові» стільки спільного з індійськими мовами, божествами, уявленнями, звичаями, міфологією, іменотворенням. Тож і не дивно, що індійський матеріал проливає світло на реалії і персонажі «Слова» та «Велесової книги», етноніми-синоніми *венеди-венети* й *слов'яни-слав'яни*, бандуру-кобзу й Шевченкового Перебендю. Давньоукраїнське «Слово» могло творитися точнісінько так, як творилися раджпутські героїчні пісні й поеми, індійський епос. Утім вже не раз лунала думка, яку підтверджують індійські факти, що «Слово» створила наближена до сіверських князів людина, їхній бойовий соратник і бард-дружинник, вдатний у поетично-оповідному й музичному мистецтві.

Отакий він – Шевченків *Перебендя*, що своїм прадавнім іменем сколихнув і підійняв найглибші пласти української й індійської культурної та етнічної історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко Степан. Славне прізвище Мазепа і його індійський двійник // Таємниці розкриває санскрит. – К., 2000.

2. Там само. Це українське, це індійське прізвище Баглай.

3. Наливайко Степан. Індоарійський елемент у прізвищах запорозьких козаків // Індоарійські таємниці України. – К., 2004.

4. Там само.

5. Наливайко Степан. Іван Купала, Крішна-Ґопала й Аполлон // Таємниці розкриває санскрит. – К., 2000.

6. Наливайко Степан. Індоарійський елемент у прізвищах запорозьких козаків // Індоарійські таємниці України. – К., 2004.

7. Санскритско-русский словарь. – М., 1978.

8. Там само.

9. Наливайко Степан. Давньоіндійські імена, назви, терміни: проекція на Україну. – К., 2009.

10. Наливайко Степан. Балти, слов'яни і п'ятеро синів царя Яяті // Таємниці розкриває санскрит. – К., 2000.

11. Наливайко Степан. Бгішма, Апаґея і священна Ґанґа // Індоарійські таємниці України. – К., 2004.

12. Наливайко Степан. Походження і значення слова бандура // Українська індоаріка. – К., 2007.

13. Наливайко Степан. Грузинська цариця Тамара і переяславський полковник Томара // Індоарійські таємниці України. – К., 2004.

14. Там само. Таке давнє, таке високе слово – козак.

15. Там само. Індоарійський елемент у прізвищах запорозьких козаків.

16. Наливайко Степан. Синьо-жовтий стяг // Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ. – К., 2008; Володимир, тризуб і синьо-жовтий стяг // Таємниці розкриває санскрит. – К., 2000.

17. Наливайко Сергій. Коровичі-кравенці-українці, або П'ять племен «Велесової книги» і «Ріґведи» (Передмова до книжки «Українська індоаріка»).

18. «Слово о полку Ігоревім» та Індія // Українська індоаріка. – К., 2007.

Степан Наливайко

Санскрит, бандура-кобза и *Перебендя* Т.Шевченко

Аннотация. *На украинском и индийском языковом, историческом, мифологическом и культурологическом материале исследуется и объясняется загадочное имя* Перебендя *известного персонажа Тараса Шевченко, кобзаря. Разгадку его дает санскрит, оно оказывается родственным слову бандура, этнониму* венеды, *древнеславянским именам* Венд, Вендеслав *и* Ванда. *Одновременно в этом контексте рассматривается и ряд сопутствующих вопросов: Шевченко и Индия, происхождение и значение терминов* бандура, кобза *и* казак, *сопоставляется украинская песенно-думная традиция с эпической индийской, где обнаруживается много общего. Все это в итоге поднимает и освещает самые глубокие пласты украинской и индийской культурно-этнической истории.*

Ключевые слова: *украинознавство, этимология, индоарика, санскрит, Перебендя, бандура, кобза, венеды, раджпуты, казаки, украинские имена, индийские имена, названия и термины, «Велесова книга», «Ригведа», «Махабхарата».*

Stepan Nalyvayko

Sanskrit, bandura-kobza and Shevchenko's *Perebendya*

Annotation. *On Ukrainian and Indian linguistic, historical, mythological, culturological material mysterious name Perebendya of famous Shevchenko's character who plays on kobza is investigated and interpreted in the modern way. Sanskrit clues it, it manifests itself with the word bandura which is ethnonim to veneda, ancient Slav names Vend, Vendeslav and Vanda. Simultaneously in this context the chain of attendant questions is considered: Shevchenko and India, origin and meaning of the terms bandura, kobza and Cossack, Ukrainian song and ballad tradition is matched with epic Indian tradition where are a quite few common what in result raises and clears up the deepest layers of Ukrainian and Indian cultural and ethnic history.*

Key words: *Ukrainoznavstvo, etymology, indoarica, Sanskrit, Perebendya, bandura, kobza, Cossack, veneds, radjupts, Cossacks, Ukrainian names, titles and terms, Indian names, titles and terms, «the Veles book», «Rigveda», «Mahabharata».*